

Aydınlanma ve Toplumsal Cinsiyet

The Enlightenment and Gender

FİLİZ BAYOĞLU KINA

Atatürk University

Received: 30.08.2023 | Accepted: 27.12.2023

Abstract: The Enlightenment represents a period where many philosophers focused on ideals such as equality, freedom, and the control of arbitrary power. These philosophers aimed to create an intellectual and economically free “universal” human subject. To recognize the origins of current gender roles and stereotypes, this study investigates the gender perspective of the Enlightenment as a crucial transitional era, and questions whether these ideals were achieved. The study also whether the concept of a universal human subject encompasses women. The study initially outlines the fundamental conceptual framework of the Enlightenment, followed by efforts to define differences between genders during that era. It was also emphasized that these efforts did not align with ideas highlighting the universal nature of humanity. Gender debates of the era, associated with concepts like “nature”, “reasoning”, and “virtue” depicted women as inherently weak, intellectually deficient, and carriers of virtue, legitimizing these claims through scientific explanations. This, in turn, led to the failure of the Enlightenment in addressing the position of women, resulting in discussions stuck in a vicious cycle. Yet, the study also explores Enlightenment initiatives aimed at liberating women from the confines of restrictive gender definitions as well as its contributions to the transformation of power. Mary Wollstonecraft, recognizing the contradictions of the Enlightenment, highlights the Enlightenment's intellectual aspect questioning whether its ideals encompassed women, laying the groundwork for feminism. In summary, this study points to the profound ambivalence of the Enlightenment in conceiving and legitimizing itself as a stage in human progress, questioning its claims of being based on universally applicable norms and principles and asserting its failure in this regard. However, the study also highlights the role of the Enlightenment as a catalyst in the awakening of women, and stresses that contemporary feminism is the historical manifestation of this process.

Keywords: Enlightenment, gender, woman, virtue, salon.

Giriş¹

Hâkim olan toplumsal cinsiyet rollerinin ve kalıp yargıların köklerini tanımak ve algılamak günümüzü anlamak için gerekli bir çalışmadır. Toplumsal cinsiyet rollerine bakışı şekillendiren önemli dönemlerden biri olan Aydınlanma'nın etkisini ifade etmek için Outram şöyle yazar: "*Aydınlanma, cinsiyeti tanımlamak için çok büyük çaba harcadı; öyle ki, bazı tarihçiler bu dönemi Avrupa kültürünün cinsiyetler arasındaki farklılığı tanımlama çabalarında bir dönüm noktası olarak kabul etmişlerdir*" (Outram, 2007, s. 101). Konuyu Aydınlanma'nın "temelleri" üzerine inşa edilen daha derin konulara iletirmek için bu makalenin çıkış noktası olarak dönemin sürecini ve hedeflerini anlamak önemlidir. Bu nedenle Aydınlanma'nın cinsiyet yaklaşımı ile alakalı bir değerlendirmeye geçmeden önce, Aydınlanma'nın ideallerini anlamak adına kısa bir değerlendirme yapmak gerekir.

'Yeni Dünya'nın keşfi, Rönesans ve Reformasyon modern zamanlarla Ortaçağ arasındaki çığır açıcı eşiği meydana getirdi. Aydınlanma, bu eşiği akıl ve ışık çağının ortaya çıkışı olarak anladı (West, 1998, ss. 22-23). Entelektüel bir hareket olarak, kapitalizmin doğduğu ve geliştiği ilk ülke olan İngiltere'de 1688 İngiliz Devrimiyle başladı. Ticaret ve sanayileşme yoluyla, burjuvazinin ortaya çıkışı ile gerçekleşen sürecin kültürel ifadesi olarak tanımlandı. Birey, eleştirel bilgi edinme yetisi diyebileceğimiz akıl sayesinde, tüm geleneksel otoritelerden kurtulabilecek ve kendi alın yazısını kendi belirleyebilecek güçte görüldü (Buhr vd., 2006, ss. 76-77). Gücünü bir ayrıcalıktan ya da doğumdan almayan; çalışmaktan, akıl ve bilgisinden alan burjuva; sosyal, politik ve ekonomik olarak "bir şey olma" umut, arzu ve korkularını ortaya koydu. Dönemin filozofları (hepsi burjuva olmasa da), toplumu yeniden yapılandırmak için insanların akıllarını kullanabilmesinin gerekliliğine inandılar ve dünyaya açılan "bir şeyler olmaya" istekli bu sınıfları desteklediler (Alatlı, 2010, ss. 918-919). Bilimsel başarılar dönemin düşünürlerini, fizik bilimlerinin kavram ve tekniklerini kullanarak, tabii kanunların evrensel uygulanabilirliği üzerine kurulu, evrenin yeni bir

¹ Bu çalışma, 24-25 Mart 2022 tarihleri arasında Atatürk Üniversitesi'nde düzenlenen Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kadın Çalışmaları Sempozyumu'nda "Aydınlanma, Kadın ve Toplumsal Cinsiyet" başlığı ile sunulan özet bildirinin genişletilmiş halidir.

tanımına götürdü. Bilim, fiziki dünyadaki kanunların işleyişini gösteriyorsa, benzer şekilde sosyal ve kültürel dünyadaki kanunlarda keşfedilebilirdi. Bu şekilde yeni bir biçim kazandırılmış bilim ve sanatların ilerlemesi, insanlığın en büyük umudunun temelini oluşturdu. Concorde'tın *"Bütün zincirlerinden kurtulmuş, kaderin ya da gelişmesinin önündeki engellerin boyunduruğunu kıran, kararlı ve emin adımlarla ilerleyerek hakikat, erdem ve mutluluk yolunda yürüyen insan portresi"* (C. Taylor, 2008, s. 535) Aydınlanma'nın bu umudunun ve iyimserliğinin bir işareti olarak yorumlanabilir.

Descartes *"ben bütün özü, mahiyeti, doğası düşünmek olan ve var olmak için hiç bir şeye ihtiyacı bulunmayan ve maddi hiç bir şeye bağlı olmayan bir cevherim"* (Descartes, 2000, ss. 74-75) derken zihne dikkat çekti. Bu, Aydınlanmanın esasen düşünsel gelişme olduğu ve insanların üzerine yerleşmiş olan korkuyu, baskıyı kaldırmak ve akli kendilerinin efendisi durumuna getirmeyi amaçladığının bir işareti olarak değerlendirilir. Aydınlanma düşünürleri aklın düzenini gerçekleştirmeyi, aklını kendi başına kullanabilme cesareti göstererek *"rasyonel otonom özne"* haline gelen bireyin çıkarlarına ve özgürlüğüne uygun şekilde, toplumun da yeniden inşa edilmesi olarak algıladılar. Buradaki model tüm insanlık için önerilen kozmopolit bir modeldir. Herkes aynı akla sahip olduğundan, aynı rasyonelliği sergilediğinden, herkes aynı doğru sonuçlara ulaşmak durumundadır (Duman, 2006, s. 122). Bu düşüncelerin etkisiyle dönemin filozofları, sosyal hayatın tüm yönlerini araştırıp; politik, dini, sosyal ve ahlaki kurumları akıl bakımından ciddi bir eleştiriye tabi tutarak incelediler ve irrasyonel olanları değiştirmek istediler (Zeitlin, 2002, ss. 229-230). Böylece din özgürlüğü, köleliğin kaldırılması, mülkiyeti olmayanlar için haklar ve evrensel oy hakkı gibi farklı fikirler ortaya çıktı. Cinsiyet de bir farklılık alanıydı ve tek bir evrensel insan akılcılığına sahip olmaları nedeniyle onaylanan evrensel bir insanlık 'doğa'sının ve evrensel bir insanlık tarihinin olduğunu vurgulayan fikirlere uymuyordu (Outram, 2007, s. 101).

Genel olarak bakıldığında Batı tarihinin büyük çoğunluğunda kadınların, özel alan²ın sınırlarıyla çevrili olarak geleneksel olarak iki klişeden

² Özel alan kamusal alan ayrımının kökleri Antik Yunan'a dayanır. Antik Yunan da özel alana karşılık gelen hanenin (oikos) ayırt edici özelliği, insanların burada

birine uygun olarak tasvir edildikleri görülür. Kadınlar ya yüksek derecede cinselleştirilmiş baştan çıkarıcı ya da iffetli, erdemli anne, kız ya da eş olarak konumlandırılır. Teorik olarak babalarına ya da kocalarına boyun eğmeleri beklenen kadınların kız, eş ya da anne olarak rolleri toplumdaki en önemli işlevleri olarak kabul edilir. Üreme yetenekleri, mirasların belirlenmesinde ve aile hayatının korunmasında belirleyici bir rol oynar. Kadınların statüsünün, baskıcı ve kısıtlayıcı olduğu Aydınlanma öncesi Avrupa toplumu; aristokrat, orta ve köylü sınıflara dayalı krallık sistemidir. Bu da insan değerinin hiçbir anlam ifade etmediği, kral ve kilisenin mutlak gücüne dayalı doğum ve ayrıcalık dünyasıdır. Bu dünya alt sınıfların (hem erkeklerinin hem de kadınlarının) ezildiği ve koşullarını iyileştiremediği bir dünyadır.

Avrupa tarihinde siyasi gücün paternal, ataerkil otoriteyle, ‘evin babası’, ‘ülkenin babası’, ve ‘Tanrı baba’nın dini ve siyasi birliğiyle meşrulaştırıldığı görülür (Bock, 2004, s. 35). Toplumun tüm sınıflarında ataerkillik, kadınların davranışlarını düzenlemenin ve sosyal kontrolü sürdürmenin temel yoludur. Ataerkillik kavramı, toplumun neredeyse tüm yönleri üzerinde erkek kontrolünü içerir. Erkekleri her türlü sosyal yapıda merkez olarak kabul eder. Bu sistem içinde her hane halkı küçük bir krallığı sembolize eder ve erkek, kral gibi davranarak; aileye ait tüm mallar da dâhil olmak üzere aile üzerinde otorite sahibi olarak sosyal, dini, politik, ekonomik ve hukuk olmak üzere toplumun tüm kurumlarını yöneten güç haline gelir.

On altıncı ve on yedinci yüzyıla gelindiğinde Avrupa’daki istikrarsız dini, politik ve kültürel koşullar, sosyal korku ve şiddet olaylarına ve cadı avları şeklinde kadın infazlarına yol açar. Bu olaylar toplumsal kargaşanın (Kilise indinde sapkın olan din akımlarının ve işçi isyanlarının) en çok olduğu bölgelerde meydana gelir. Büyücülük Tanrı’ya karşı işlenmiş bir suç olarak görülür. Tanrı’ya karşı işlenmiş bir suç da yetkilerini Tanrı’dan alan krallara ve devlete karşı yine dolaylı olarak seçkin egemenlerin kurduğu toplumsal düzenin tümüne karşı bir suç olarak değerlendirilir. Cadılara yapılan zulüm tüm bu yapıların birlikteliğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Kargaşa (düzeni bozanlar) doğa ile kadınlarla, yoksullarla

istek ve ihtiyaçların güdümünde bir arada yaşıyor olmalarıdır. (Arendt, 1994; Habermas, 1997)

ve beyaz ırktan olmayanlarla aynılaştırılır (Pelizzon, 2009, s. 348). Tıpkı ataerki gibi, dişi ve er insanların toplumsal olarak kadın ve erkek olarak tasavvur edilmesi nasıl tarihsel bir döneme ait ise³; kadının doğa ile bağlantılandırılması, fethedilecek, terbiye edilecek ve yola getirilecek düşman bir doğa ile ilişkilendirilmesi de, başı sonu olan bir döneme tekabül etmektedir. Bu ilişkilendirme düzensiz bir doğanın cadılara, cadıların da bütün kadınlara eşit tutulması ile başlar. Böylece insanların zihnine ‘ötekinin’ kim olduğu fikri yerleştirilir. ‘Öteki’; cinsel serbestlik, ahlak duygusu yokluğu, akıl eksikliği, tertipsizlik, zayıflık, edilgenlik, ürkeklik, tembellik, bağımlılık gibi özellikler ile tanımlanır (Pelizzon, 2009, s. 365). Çalışmamız şu sorulara yanıt arar: Tüm bu tanımlamalar, Aydınlanma ile değişti mi? Aydınlanma, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yapılanmasını nasıl şekillendirdi? Kadınların durumunda, kadınlığın algılanmasında bu dönemde değişen bir şey oldu mu? Aydınlanmanın akıl, bireysellik, özgürlük ve ilerleme idealleri kadınları da kapsıyor muydu? Aydınlanma’nın boş

³ Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin sosyo kültürel açıdan tanımlanmasını, toplumların kadın ve erkeği birbirinden ayırt etme biçimini ve onlara verdiği toplumsal rolleri ifade eder. Kadınlar ve erkeklerle ilgili toplumsal gerçekleri anlamının çözümsel bir aracı olarak kullanılır. Biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrım, kadının ikincil konumuna itilmesini anatomik yapısına bağlayan genel eğilime işaret eder. Aydınlanma döneminde, biyolojik farklılık ile kültürün belirlediği cinsiyet rolleri aynı şey olarak görülmektedir. Çoğu on sekizinci yüzyıl düşünürü için biyolojik farklılık, kadının eş ve anne rolüne uygunluğu üzerindeki baskının giderek artmasında olduğu gibi, her iki cins için belirlenen toplumsal rolleri doğrudan yaratmaktadır. Cinsiyet rolleri açıkça genellenmektedir. Metinde geçen cinsiyet kavramları bu dikkatle okunmalıdır. Yıllarca, toplumda kadın ve erkeğe atfedilen farklı özellik, rol ve statülerin biyolojik olarak (yani biyolojik cinsiyet ile) belirlendiğine, bunların doğal dolayısıyla da değiştirilemez olduğuna inanıldı. Bir bakıma kadının toplumdaki ikincil statüsünden bedeni mesul tutuldu. Bkz. (Bhasin, 2015). Ayrıca toplumsal cinsiyet kavramının, on dokuzuncu yüzyılın değil on altıncı yüzyılın bir ürünü olduğunu iddia eden Pelizzon’a göre, toplumsal cinsiyet kapitalizm ile birlikte oluşup onun yapılarından biri haline gelmiştir. Seçkin zümrelerin kasten meydana getirdiği bir şeydir. Bkz. (Pelizzon, 2009, ss. 365-380).

inançlardan, mitolojiden, korku ve vahiyden arınmış; akıl yürütmeye, akılcılığa bel bağlayan tavrı insanlar arasındaki farklılıkları nasıl çözümler?

Doğa, Akıl ve Erdem

Ortaçağ'ın sonunda ya da İtalya'da Rönesans'ın başında, insan doğasının ne olduğu sorusu yeniden gündeme geldi ve eşyanın 'doğa'sı ya da doğuştancılık, dönemin tartışmalı konusu oldu. Doğa tarihi, biyoloji ve diğer benzer alanlarda, bir kadının 'doğa'sının, erkekle aynı mı yoksa farklı mı olduğu sorusu ortaya çıktı. Kadının akli, ahlaki ve davranışı doğuştan mıydı yoksa eğitime mi dayanıyordu? (Cattunar, 2014, s. 1). Kartezyen, ruh ve beden ayrımı, net bir şekilde kadın ve erkek arasındaki bedensel farklılığın akıl üzerinde bir etki gösteremeyeceğini ortaya koymuştu. Akıl cinsiyeti yoktu. Locke'un "İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme" adlı eseri, zihnin boş bir levha ya da tabula rasa olduğunu söyledi. İnsanların doğuştan gelen fikirler olmadan doğduğunu, her türlü bilginin sonradan edinildiğini iddia etti (Locke, 2004, ss. 67-96). Bu düşünce, erkek ve kız çocuklarının eğitimi konusunda oldukça eşitlikçi görünüyordu. Dahası Locke'un fikirleri, erkeğin kadınlardan üstün olduğu anlayışının temelsiz dolayısıyla bozulabileceğine işaret ediyordu. Tüm bunlar kadınların Aydınlanma ideallerinin kendilerini de içerdiklerini düşünmelerine yol açtı. Ancak kısa bir süre sonra kadının "doğal mizacı" keşfedildi. Her insan "akıllı bir hayvan"dı, ama biyolojik yönden 'doğa'sı, cinsiyetine göre farklıydı (Hof, 1995, s. 234). Cinsiyetine göre farklı insan "doğası" kavramı, kadınları Aydınlanma'nın ideallerinden koparan, dıştan değilde kendi "doğa"larından kaynaklanan bir sebep olarak kullanıldı. Yani kadınlar "doğa"larının farklılığı yüzünden suçlandı. Peki neydi bu "doğa"? Aydınlanma'nın cinsiyet tartışmalarının çoğunlukla "doğa" kavramıyla ilişkilendirildiği görülür. Outram, "doğa" kavramının anlamının belirsiz ve Aydınlanma bağlamında çelişkili olduğunu savunarak şöyle yazar:

"Doğa teriminin aşırı belirsizliği bu dönemde kadınlığı tanımlamak için farklı şekillerde kullanıldı. Kadınlar giderek 'doğa'ya erkeklerden daha yakın ve 'doğal', yani anatomi ve fizyoloji tarafından belirlenmiş kişiler olarak tanımlandılar... 'Doğa' dünyanın, insanların anladığı, egemen oldukları ve kendilerine mal ettikleri parçası olarak kabul edildi. Benzer şekilde, kadınların 'doğa'ya erkeklerden daha yakın oldukları görüşü, kadınların fiziksel 'doğa'ları nedeniyle duygusal ve saf oldukları ve nesnel muhakeme yapma yeteneklerinin bulunmadığına işaret ediyor-

du. Aynı zamanda kadınların, aile içinde, yeni bir tür ahlakın taşıyıcıları oldukları ve bu ahlak sayesinde uygarlığın doğal olmayışının, yapaylığının aşılabileceği ve doğal, kibar ve modern bir toplumun yaratılabileceği savını içeriyordu” (Outram, 2007, s. 105).

Aydınlanma düşünürleri “doğa” ve “doğal”ı iyi bir şey olarak gördüler. “... kadının “doğa” ile eş tutulması, onun erkekle eşit tutulmasını veya erkekten daha üstün kabul edilmesini sağlamadı. Tersine paradoksal olarak, kadını doğası açık ve doğru bir varlık olarak tanımlamak yerine, “öteki” olarak tanımlayarak, erkekten uzaklaştırdı” (Outram, 2007, s. 106). Kadının doğaya yakın olarak görülmesi ve bunun iyi bir şey olarak sunulmasına rağmen kadınlar ikincil konuma itildi. Bu durum insan değerine ilişkin bir hiyerarşinin yaratılması ve eşitsiz toplumsal ilişkileri meşrulaştırmak adına ideolojinin temel işlevine işaret eder ve tarihin her döneminde karşılaşılan bir durumdur. Berktaş’a göre “kadın ile erkek arasında kadınların üreme kapasitelerine dayandırılan ‘doğal’ farklılık söylemi, cinslerin ‘doğa’sına ilişkin dikatominin çerçevesini oluşturarak” erkeğin üstünlüğünü ve kadının ikincil konumunu meşrulaştırmak için kullanılır (Berktaş, 2016, s. 133). Aydınlanmanın eşitlik, özgürlük, akıl gibi söylemlerinin cinsiyetler için eşit olduğuna dair algı, mevcut eşitsiz toplumsal ilişkilerin sürdürülebilmesi adına “doğa” kavramının belirsizliğinin gölgesinde kalır.

Aydınlanmacı görüşü reddetse de Rousseau da kadınlığı ‘doğal’ ve kaçınılmaz bir şey olarak tanımlar. Ancak bunu anlamak için onun bilgiye yaklaşımında merkezi yer tutan, ‘akıl’ ile ‘doğa’ arasında kurduğu ilişkiye bakmak gereklidir. Rousseau’nun ‘akıl’ ideali, (Bacon, Descartes ya da diğerlerinden farklı olarak) doğaya hükmeden soyut bir bilimsel bilgi değildir. O, daha çok ahlaki bilgelige kavuşarak düşünselleşmiş bir ‘doğa’ tasarlar. ‘Akıl’, bir dışsal kontrol aracı değil, ‘doğa’dan gelen dinamik bir gelişmedir. Ona göre, doğa hem akıl’ın geçmişe dönük özleminin bir nesnesi olarak geçmişte ve hem de akıl’ın gerçekleşmesinin amacı olarak gelecekte bulunur. Bu, kadınlığın muğlaklığının yeni bir biçiminin Batı düşüncesine girmesini sağlamıştır. Kadınlık hem ilerleyen aklın aşacağı, henüz olgunlaşmamış bir aşaması olarak hem de övgü nesnesi olarak, akıl’ın gelecekte doğa’ya geri dönüş için beslediği arzusunun örnekleyicisi olarak yorumlanır (Lloyd, 1996, s. 83). Doğanın sahip olduğu bu ikili an-

lam, bir simge olarak kadın için yeni olanaklar yaratır. Çünkü kadınlar ‘doğa’ya özlenen yakınlığı simgelerler. ‘Doğa’ya yakın olması, kadına ahlaki örnek oluşturma işlevi sağlar. Ancak Rousseau’nun tasarladığı bozulmuş ‘akıl’dan ‘doğa’ya uzanan yolculuğu yapacak olan erkeklerdir. Kadınlar için ‘doğa’ya yakınlık, aklın bir başarısı değil ‘doğal’ bir durumdur. Bu nedenle de kadınlar bu yolculuğa çıkmazlar (Lloyd, 1996, ss. 89-90). Özgürlükçü düşünceleriyle tanınan Rousseau, kadını özellikle anne ve eş olarak toplumsal rolleri ve erdeme sahip yönleriyle ele alır. “Doğa’sı gereği insan özgürdür” dese de “Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine” adlı eserinde *“Kadın, sadece erkeğe göre var olur; kadın erkeğin hoşuna gitmek ve sözüne uymak için yaratılmıştır. Her iki cinsle verilmiş görevler aynı değildir: Kadın, erkekten daha sadık olmalı ve öyle kabul edilmelidir. Cinslerin eşitliğini savunmak, hoşuna bir iştir”* der. Bu cümlelerinin ardından kadın ve erkeğin farklı olduğunu kanıtladığını zannedip, benzer eğitimden geçmemeleri gerektiği sonucunu çıkarır. Böylelikle kadınların özgürlüğünün yolunu tamamen kapatır. Kızların eğitimi eğitim hakkına sahip olmamış annelere bırakarak şöyle buyurur: *“Akıllı anne! Bana inanım, ‘doğa’yı yanılmaya yelteniyormuş gibi eğitmekten vazgeçmiş ve ondan namuslu bir kadın meydana getiriniz. Emin olun ki, bu şekilde hem kendisine hem de bize daha yararlı olur.”* Erkeklerinki gibi bir eğitim almamaları gerekenler bu sefer *“her kız annesinin dini inancına ve her kadın kocasının inancına sahip olmalıdır”* la tamamen çevrelenir. Kadınları erkeğin yaşamını kolaylaştıran ve güzelleştiren ‘süs’ler olarak tarif eder: *“Bir kadının temel niteliği tatlılıktır, kocası ona baksızlık bile yapsa kadın yakımdan hoşgörüsüyle karşılamalıdır”, “kızların her zaman söz dinler olması gerekir”, “kadın erkeğe bağlı olmak, hatta onun baksızlıklarına katlanmak için yaratılmıştır.”* Onun sadakat, hoşgörü, bağlılık, sabır gibi erdemler üzerinden kadını tanımlaması ve Sophie karakteri üzerinden *“kız erdemi seviyor çünkü kadının tüm onurunu oluşturan da odur”, “son nefesine kadar namuslu ve dürüst kalacaktır”* ifadeleriyle desteklenir. (Rousseau, 2000, ss. 217, 219, 225, 223, 232, 233)

Özetle Rousseau’nun kadınları çocuk doğurmakla, erdemin taşıyıcısı olmakla, ev içi işlerle, kurnazlıkla, aklını doğruya yönelmekten çok etki edici olarak resmettiği görülür. Howells, onun erkeksi bakış açısını altı yedi yaşlarında okuduğu ve zihnini şekilendiren Cassandra gibi Fransız romantizmi ve tarih okumalarına özellikle Plutarch’ın “Ünlü Adamların Yaşamları” adlı esere bağlar (Howells, 2005, s. 174).

Dönemin, kadını erdemin taşıyıcısı olarak gören anlayışı, “Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirisi” adlı eseri ile tanınan Olympe de Gouges’ün öldürülme gerekçesine de yansır. Dava ve idam protokolünden yararlanılarak bu gerekçe şöyle açıklanır: Taşkın fantezisinin hezeyanlarını, doğanın esini sanmış; bir devlet adamı olmak ve Fransa’yı ikiye bölmek istemiştir. Bu sebeplerden cezalandırılmıştır. Çünkü “*cinsine özgü erdemleri unutmuş*”tur (Bock, 2004, ss. 63-64). “Cinsine özgü erdemleri unutmak!” Ahlakın, rasyonelliği ve bireyselliği kabul edilmeyen kadına yüklenmesi, ondan erdemli davranmasının beklenmesi sorunludur. Çünkü insanın bir akıl varlığı olması, aynı zamanda insanın bir birey olarak kendi sorumluluğunu taşıyabilecek niteliklere sahip olmasını gerektirir. Bireyselleşme, evren karşısında insanın hem kendi aklına güvenmesini hem de kendi sorumluluklarını taşımasını talep eder (Ural, 2012, ss. 26-27). Bunlar olmadan yani akıl ve birey olarak kabul edilmeden ahlakın ve erdemin kadına yüklenmesi ve kadının bunlarla tanımlanması yükselen güçlerin (burjuvazinin) geleceklerini garanti altına alma girişimleriyle yakından ilgilidir. Dolayısıyla Aydınlanmanın akıl, özgürlük, bireysellik ve eşitlik gibi ideallerinin evrenselliği tartışmalıdır.

Kadınların biyolojik özellikleri ile ilgili çoğu Aydınlanma görüşünün sınıf temelli olduğu ileri sürülür. Sadece kadınlar değil, toplumsal şartları aleyhte değiştirilecek fertler ve toplulukların da dişileştirildiği görülür. Beyaz ırktan olmayan insanlar, göçmen işçiler, yoksullar ve doğa kadınlara atfedilen olumsuz nitelermelerden biri ya da birkaçı ile ilişkilendirilir. Bu konuda Özbek *İrkçılık* adlı eserinde cinsiyetçiliğinde tıpkı ırkçılık gibi toplumsal ilişkilerin ‘doğal’laştırılması olduğunu aktarır. Kadınlar gibi başka bir ‘ırk’tan olmakla tanımlanan bireylerde, ‘doğa’ları gereği başka oldukları öne sürülerek buna inandırılmaya zorlanırlar. Biyolojik özelliklerinden dolayı kadınların farklı oldukları vurgulanır; onlar duygusal, edilgen ve irrasyonel olarak tanımlanır. Bu tanımlamalar gereği kadınların ‘doğaya yakın olduğu’ dolayısıyla uygarlıktan uzak oldukları iddiası, tıpkı ırkçılıkta olduğu gibi kadınların üzerindeki kontrolün meşrulaştırılmasını sağlar. Cinsiyetçilikte de tıpkı ırkçılık gibi hedef aldığı insanları toplum içinde belirli bir alana hapseder (Özbek, 2003, s. 87). Her türlü önyargıdan sıyrılmayı amaçlayan Aydınlanma, yükselen burjuva sınıfının devamlılığı

adına kendi ön yargılarını ve bu ön yargılarını meşrulaştırma söylemini yaratır.

Aydınlanma, onun idealleri ve Rousseau'nun eserleri de bu önyargılardan bağımsız değildir. Ancak Voltaire, Montesquieu ve Diderot gibi düşünürlerin görüşleri farklıdır. Örneğin Voltaire, Locke'tan etkilenerek düşünce ve ifade özgürlüğünü savunmuş, kadınlarında erkeklerin yapabileceği her şeyi yapabileceklerini dile getirmiştir. Diderot ve Montesquieu anneliği, kadının tüm karakteri olarak değil, sadece hayatın geçici bir özelliği olarak görmüş ve kadınların ortak insanlığını vurgulamışlardır. Ancak bu tür görüşler onları, kadının ailedeki özel rolünü haklı görmekten alıkoyamamıştır (Outram, 2007, s. 117). Duygusal yaşamın, duyumculuğun keşfi ile kadınlığın tanımlanmasında bir şey değişmemiştir. Kadın yine bedensel özellikleri ve duygusal zayıflıklarıyla ele alınmıştır. Bazı tarihçiler kadın bedeni temsilleriyle ilgilense de diğerleri cinsiyet ilişkilerini ve bilimsel ifadeleri vurgulamaya odaklanmışlardır. Aydınlanma yüzyılında bilim akademileri, hakikati savunmaya adanmış kahramanlık, mücadele ve çekişme değerleri üzerine kurulu eril bir kimlik kazanmanın temel yerleri olarak görev yapmıştır (Van Damme, 2015, s. 48). Kadının alanının ev olduğu fikri bu yüzyılda da değişmemiştir. Sadece “ev” ya da “hane” burada kadınların sürüldüğü özel alan olarak değil, toplumsal ve politik bir antrepo, kadınların mevcudiyetlerini oldukça doğal bir şekilde sivil hayata genişletebilecekleri toplumsal ve entelektüel alışveriş alanı olarak şekillenmiştir. Değişen şey, kadın ve erkeğin arasında var olduğuna inanılan temel farklılıkların kanıtlanabilir biyolojik farklılıklar üzerine kurma çabaları olmuştur. Böylece kadının konumunun gerekçelendirilmesinde İncil'deki Havva anlatısı ve günah kavramının yerini, kadınlara atfedilen akıl yürütmede yeteneksizlik ve duygusal bozukluk eğiliminin ‘bilimsel olarak’ gerekçelendirilmesi almıştır. Kadın ile erkek arasındaki toplumsal ve kültürel farklılıkları ‘doğal’ olarak tanımlamak için tıbbi ve bilimsel açıklamalar kullanılmıştır. Dünyayı her anlamda düzene sokmak için, hiyerarşiye gerekçe sağlamak için kullanılan fikir sistemi, din yerine fen olmuştur (Pelizzon, 2009, s. 377). Kilise babalarının yerini bilimin babaları almıştır ve meşrulaştırma söylemi değişmiştir ancak eşitsiz toplumsal düzenlemeler devam etmiştir.

On sekizinci yüzyılda özellikle kadınlarla ilgili tartışmalarda kadın biyolojisini ve psikolojisini üreme kapasitesine ve bedensel özelliklerine göre açıklayan düşüncelerin dikkate değer bir şekilde arttığı görülür. “*Biyolojinin gerçekleri, tanrısal hiyerarşilerin veya çok eskiden beri süregelen geleneklerin yerini alarak, erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkilerde gücün yaratılması ve dağıtılması için temel olmaya*” (Laqueur, 2003, s. 193) devam etmiştir. Kadın bedeni bu döneme kadar erkek bedeninin karşısı olarak görülmemiş, kadın ve erkeklerin aynı cinsiyete sahip olduğuna inanılmıştır. Tek fark, erkeğin cinsel organının ‘dış’ olması ve dolayısıyla görünür olması, kadının cinsel organının ise gözle görünmeyecek şekilde ‘içte’ yer alması olmuştur. Yine rahim, erkek testisleri olarak adlandırılmış; daha soğuk olan kadının bedeninin erkek bedeni sıcaklığına ulaştığında sperm üretebileceği iddia edilmiştir. (Akt. Köse, 2009, s. 75). Tıp bilimlerinin evrimi, kadın ve erkek arasındaki biyolojik ayrıma yardım etmiştir. Anatomik bilimlerin gelişimi cinsiyetleri uygun bir şekilde ayırmıştır. Ancak cinsiyet hiyerarşisini de sürdürmüştür.

“Kadınlara şimdi hızlı bir kavrama yeteneği ve canlı bir fantezi verilmiş, ama aynı zamanda psikolojik koşullu, kadın cinsinin sinirsel yapısının neden olarak ileri sürüldüğü derinlemesine refleks ve mantık yetersizliği teşhisi konmuştu. Buna göre akılcı refleksler ve düşünsel çabalar, daha güçlü olan erkeğin organizmasına saklanmıştı. Bu epistemolojik argüman, fizyolojik bir argümanla destekleniyordu: Psikolojik mizacı kadına, anne ve eş olarak toplumdaki yerini göstermektedir” (Hof, 1995, s. 234).

Peki, aydınlanmış kadınlar ve onların destekçileri nereden çıktı? Aydınlanma, fikirlerin sadece felsefi eserler aracılığıyla değil aynı zamanda roman, şiir, edebiyat, popüler teoloji, gazetecilik, pornografi ve çeşitli makaleler aracılığıyla iletildiği canlı bir dünyaydı. Kadınlar bu türlerin çoğuna, özellikle de edebi türlere büyük katkılarda bulundular (B. Taylor & Knott, 2005, s. XVII). Kendilerini sınırlayan bu tanımlardan ve alanlardan sıyrılıp bilgi ve fikir üretebilecek alanlar yaratmaya çabaladılar. Entellektüel kurumlardan biri olan ‘salon’un örgütlenmesinde çok önemli bir rol oynadılar.

Salonlar ve Etkileri

Avrupa entellektüel hayatı üzerinde kökleri on yedinci yüzyıla ve özellikle Fransa’daki saray toplumuna dayanan ‘salon’ların büyük etkisi

oldu. Bir ‘salon’, edebiyattan siyasete, sanattan felsefeye kadar en son kültürel eğilimleri tartışmak için, ünlü ve entelektüel bir kişinin evinde buluşan insanların sosyal ve entelektüel bir toplantısıydı. Fikirlerin tartışılıp, geliştirilip, yaygınlaşmasında önemli toplanma yerleriydi. Buralarda tiyatro oyunları, şiirler, düzyazılar üretilir ve yüksek sesle gruplara okunarak, salon üyeleri tarafından bir ön değerlendirmesi yapılırdı. ‘Salon’ları kadınlar açıyordu ve kadın ev sahibesi, ‘salonnière’ bu toplantılara liderlik ediyordu. ‘Salonnière’lerinin yaptığı şey, asil ve dolayısıyla boş bir sosyal toplanma biçimini, ciddi bir çalışma alanına dönüştürmekti. Bunu, bu tür toplantıları düzenli hale getirerek ve içlerinde gerçekleşen entelektüel faaliyeti teşvik ve organize ederek yaptılar. En önemlisi, bu aktiviteyi eğlenceden işe dönüştürerek yeniden tanımladılar (Calhoun, 2012, ss. 82-83). Peki ama neden kadınlar ‘salon’ açıyordu? Bu konuda yazan bazı tarihçiler kadınların, ünlü ve güçlü erkeklerle ilişkiler kurarak, onların sayesinde şöhret ve güç aradıklarını yazdılar. Ancak bu kadınların eylemlerini anlamada erkek merkezli bakış açısını yansıtır. Aydınlanma salonları, kendi sosyal, entelektüel ve eğitim ihtiyaçlarına dönemlerinin sosyal formlarını yeniden şekillendiren akıllı kadınların cabası olarak görülebilir. Entellektüel bağımsızlığı tehdit edilen kadınların diğer entellektüel kişilerle ilişki kurabilmelerini sağlayan ‘salon’ların açılmasının arkasındaki temel amaç, kadınların özerk eğitim ihtiyaçlarını karşılamaktı (Goodman, 1989, s. 332). ‘Salon’un evde gerçekleşmesi, kadınların katılmasına ve katkıda bulunmasına izin verdi. Geleneksel olarak, burjuva ya da toplumun daha zengin kesimleri, tipik olarak kentsel ortamlarda gerçekleşen salonlara katıldı.

Salonlar on sekizinci yüzyılda öncelikle Paris kültüründe popüler olsa da, İngiltere dâhil olmak üzere Batı Avrupa’daki şehirlerde ve Alman eyaletlerinde de mevcuttu. Aydınlanma yüzyılında artık ‘salon kadını’ figürleri, filozof edebiyatçı kadın klişesine uymuyordu. Kadınların konumu gitgide ev ile kamusal ve siyasi ortam arasında salınan ve konuşmanın ayrıştırıcı unsur olduğu bir sosyalleşme ortamının niteliği haline geldi. Salonlar başka bir bilme ve entellektüel üretim ortamına benzemeyen daha karmaşık bir ortam olarak ortaya çıktı (Van Damme, 2015, s. 45). Salonların aydınlanmaya etkisinin etkili bir yorumu, Habermas’ın “Kamusallığın Yapısal Dönüşümü”nde bulunur. O, on sekizinci yüzyıl boyunca,

özel yaşam alanından ve kamu alanından ayrı olarak bir burjuva kamusal alanının yaratıldığını savunur. İngiliz kahvehaneleri, Fransız salonları ve Alman akşam yemek topluluklarını kamusal alan fikrini somutlaştıran üç kurum olarak tanımlar (Habermas, 1997, s. 97). Bu kurumların her birinin ortak birtakım kriterleri vardır: hiyerarşik olmayan, kapsayıcı ve serbest ve rasyonel tartışma forumları olmaları. *“Bu kamusal topluluk fikri ciddi olarak ilk kez kahvehanelerle, salonlarla ve topluluklarla gerçekleşmiş değildir; lakin bir fikir olarak ancak bunlarla kurumsallaşmış, bunlarla nesnel bir iddia halini almış ve gerçeklik değilse bile etkinlik kazanmıştır”* (Habermas, 1997, s. 106) der. Kısaca salonlar kadınlara entelektüel ve fikri olanaklar sağlayan ortamlar olarak hizmet etmiştir.

Aydınlanma'nın Cinsiyetle İlgili Çelişkilerini Fark Etmek

Aydınlanma sadece salonlarla kadınlara entelektüel ve fikri olanaklar sunmadı aynı zamanda bireysellik ve rasyonellik gibi fikirleri ile, kadının toplumdaki rollerine meydan okumalarını sağladı. Kadınları büyük bir filozofun okuru olarak, (Descartes ile mektuplaşan prenses Elizabeth) kurulmuş bir bilgiye erişir kılma çabaları artık kadınları ikna etmemeye başladı. Kadınlar sadece öğrenci olmakla yetinmeyip, kimliklerini gizleyerek ya da erkek ismi kullanarak eserler yazdı. Kadın yazarların bu dönemde sayıları giderek arttı. Buna ek olarak, birkaç kadın Aydınlanma kavramlarıyla kadınların toplumdaki ikincil konumuna dikkat çeken yazılar yayınlamaya başladı. Cinsiyetle ilgili Aydınlanma fikirlerinin içerdiği çelişkilerin farkında olan ilk eser Mary Wollstonecraft tarafından ortaya konuldu. Bu Aydınlanma'nın aynı zamanda kadınlara kendi konumlarını sorgulama imkanını verdiğini göstermektedir. Aydınlanma'nın kadınlık hakkındaki mitler de dahil olmak üzere cehalet ve batıl inançlardan özgürlük; kadınlara, kölelere ve yoksullara tanınan özgürleşme; insan ilişkilerinin tiranlık ve önyargıya karşıt olarak akıl tarafından yönetilmesi; doğal dünyayı ve içindeki insanları iyileştirmek ve anlamak için bilimin kullanılması gibi vaatleri reel durumla çelişiyordu. Bu idealler, hoşgörüyü, liberal ilerici düşüncüyü ve özgürlüğün desteklenmesini vaaz ederken, pratikte kadının bu gündemin neresinde konumlandırılması gerektiği sorusunu gündeme taşıyordu.

Wollstonecraft, Aydınlanma döneminin düşünürlerine, akılcılığın evrensel bir insan özelliği mi yoksa sadece erkeklere özgü bir şey mi olduğunu

nu sordu. Kadınların resmi bir eğitim almaması gerektiğini savunan on sekizinci yüzyıl kuramcılarının yazılarına (özellikle Rousseau) yanıt sunduğu, “Kadın Haklarının Müdafaası”nda *“kadınların akla erişimlerinin engellendiğini”* ve bunun eğitimle aşılabileceğini yazdı. Yani kadınlar “doğa”ları gereği değil akla erişimlerinin engellenmesi sonucu bu durumdaydılar. Kadın eğitimini toplumun bir bütün olarak ilerlemesinin ayrılmaz bir parçası olarak gören Wollstonecraft’a göre kadınlar çocukları eğitmede önemliydi. O, kadınların insan olduklarını ve dolayısıyla rasyonel düşünebildiklerini ve resmi bir eğitim alabileceklerini iddia etti. Rousseau’nun eğitim konusundaki düşüncelerini *“çocukluk döneminde kızları izleme fırsatını sanırım Rousseau’dan daha fazla buldum”* diyerek reddederek kendi deneyimlerine güvendi. Kadınlık erkek arasındaki farkın dönemin egemen anlayışının aksine doğa’dan değil de iki cinse verilen farklı eğitimlerden kaynaklandığını bir eğitimci olarak ısrarla vurguladı. O, Locke’un doğal haklar düşüncesinin (yaşam ve özgürlük gibi) Tanrı tarafından tüm insanlara verildiğini ve bu nedenle kadınların da bu haklara sahip olduğunu belirtti. Çünkü *“Gerçek, hiçbir değişikliği kabul etmeyen temel prensip, iki cins için de ortak olacaktır.”* Döneminin erkeklerinin kadının aklından şüphe duyması ve eğitimini engellenmesi noktasında şunları yazdı. *“Başımı Tanrıya kaldırdım ve yüreğimdeki hürmetle şöyle dedim: Sevgili Babamız, yaratılışı sebebiyle kızının Seni hakikatin güzel biçimlerinde aramasını yasak mı ettin? Zavallı kızının rubu, onu sürekli Sana getiren bilgiyle lekelenebilir miydi ki?”* Wollstonecraft *“bizim gerçek benliğimiz [Tanrı]’da içkindir”* diyerek, doğru bir şekilde anlaşıldığında, bir kadının inancının, kendisi ile Mutlak arasında duran yozlaşmış sosyal engelleri (erkek otoritesi dâhil) aşması için ona güç verdiğini kastetti. (Wollstonecraft, 2012, s. 17, 85, 97, 113, 213) Böyle bir inanç aracılığıyla benlik, kendisini rasyonel olarak özerk bir fail olarak olumlar. Her varlığın kendi aklını kullanarak erdemli olabileceğini iddia eder. Çünkü nitelikleri kendi aklını kullanmasının bir sonucu olmayan herhangi bir varlığa erdemli demek mümkün olmaz.

Özetle “kadın doğası” söylemine dair sorgulamalar, bu söylemler tarafından üretilen baskı mekanizmalarının amacının egemen sınıfın iktidarını devam ettirmek olduğunu ortaya koyar. Bu iktidar mekanizması sadece Aydınlanma ve Batı toplumları ile sınırlı kalmayarak başka dönemlerde,

başka milletlerde ve başka devletlerde benzer şekilde işlev görmeye devam eder.

Sonuç

On sekizinci yüzyıl boyunca Batı Avrupa, bugün Aydınlanma Çağı olarak bilinen şeyi yaşamıştır. Geniş anlamda Aydınlanma, Avrupa ve Amerika'da bilgi ve eğitimin ilerlemesi yoluyla toplumu reforme etmeye çalışan kültürel ve entelektüel bir hareket olarak kabul edilir. Bu hareketin düşünürleri, din ve hurafe yerine rasyonel düşünce ve bilimin rehberliğini savundular. Özellikle Fransa'da, tehlikeli bir hoşgörüsüzlük aracı olarak Katolik Kilisesi'nin ve her türlü örgütlü dinin gücüne ve aşırılıklarına karşı uyarıda bulundular. Aydınlanmadaki bilimsel devrimler, insanlığa yeni bakış açıları getirerek dini inançlardan kopuşu sağladı. Tıp ve anatomiadaki gelişmeler nedeniyle cinsiyet önemli bir konu oldu. Aydınlanmanın cinsiyete yaklaşımını konu edinen bu çalışma, "cinsiyet" in Aydınlanma dönemi için farklı şekillerde yorumlanabilecek zor bir konu olduğunu ortaya koyar. Bu zorluk bütün toplumsal geçiş dönemleri gibi bu dönemde her iki cins açısından farklı bir şekilde okunabilmesinden kaynaklanır. Ayrıca Aydınlanma'nın kendisini kim ve ne olarak tanımladığıyla alakalı bir güçlüğü de barındırır. Bu tanımlamalar o kadar çeşitlidir ki tek bir Aydınlanmadan bahsetmek mümkün değildir. Bireycilik, insan hakları, bilim ve akliliğin ötesinde Aydınlanma aynı zamanda iç savaşlar, din savaşları, kitlesel kıyımlar, cadı avları, sömürgecilik, köllük ve diğer hoş olmayan olguları da kapsar. Bu hoş olmayan olgulardan biri de cinsiyetler arasındaki eşitsizliklerdir.

Aydınlanma sırasında bireycilik ve akılcılık gibi fikirlerin gelişimi, kadının toplumdaki dışlanmış rolüne meydan okumaya başlamıştır. Rousseau gibi yazarlar bu konuda eserler vermiş ama kadınları erkeklerin karşıtları olarak ayırmaya devam etmişlerdir. Bu dönem erkeklerin rolü ile kadınların rolü arasında herhangi bir eşitlik yaratmadı. Aksine, biyolojik farklılıkların ve sosyal rollerin birbirine bağımlı olduğuna inanıldığından, kadınların fiziksel zayıflıkları toplumdaki aşağı rollerini oluşturdu. Aydınlanma, kadınlara biçilen toplumsal rolleri ve cinsiyetler hakkında 'betimleyici' olduğu söylenen söylemleri 'meşrulaştırdı'. Kurulu hiyerarşinin devamı için toplumsal farklılıkların 'doğal', fizyolojik ve tıbbi 'gerçeklere' dayalı olduğunda ısrar etti. Kadın ve erkeklerin duygusal yapılarını ve

entelektüel kapasitelerini belirlemede görünüşe göre “bariz bedensel farklılıkların” rolüne vurgu yaptı. Kadının alanının ev olduğu fikrini devam ettirerek bunu tıbbi kanıtlarla desteklemeye çalıştı. Değişen ekonomik koşullarda kadının iş gücünden faydalanmak için onu çalışma alanına dahil etti ancak emeğini erkekle eşit olarak görmedi. Kısaca kadınların rolleri ve kapasiteleri üzerindeki tüm tartışmalar ve çabalar, Aydınlanma için önemli olan yönetimin kültür ve güç ilişkilerini yeniden oluşturma gayretleriyle ilişkili olduğunu ortaya koyar.

Aydınlanma düşünürleri bir taraftan kadınların insan olarak hakları olabileceğini söylerken diğer taraftan, sözde akıldışlıkları ve özerk olmaları nedeniyle onların siyasi hayata girmelerine izin verilmemesi gerektiğini vurguladılar. Bu dönem boyunca kadınlar Hristiyan kiliselerine üye olmalarına, vaftiz edilmelerine ve ruhları erkeklerinkiyle eşit olarak kabul edilmesine (tinsel eşitlik) rağmen yasalar önünde erkelerle eşit olarak görülmeyle, ikinci sınıf insan muamelesi görmeye devam etti. Aydınlanma çağına bireyi ve akli öne çıkaran ideolojisinin kadınları kapsamadığı, yalnızca erkeklere bu idealleri aşmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda kadınlara getirilen kısıtlamalar Aydınlanmanın çelişkili ve ikircikli tutumunu ortaya koymaktadır. Tüm evrensellik iddialarına rağmen Aydınlanma’nın kadınlara yer bulmakta sıkıntı yaşadığı görülmektedir. Aydınlanma değersiz, zayıf ve çocuksu olarak görülen doğuştan kadınsı karakterleri nedeniyle kadınları, aydınlanmış akıl düşüncesinden dışlamıştır.

Aydınlanma Çağı boyunca kadınlar, kamusal alanda gelişen yeni entelektüel hareketleri ev içi özel alanda kendilerine tahsis edilen yerle birleştirmenin yollarını bulmak zorunda kaldılar. Örneğin bu dönemde kadınlar edebiyattan siyasete, sanattan felsefeye en son kültürel eğilimleri tartışmak için tanınmış ya da entelektüel açıdan ilham verici bir kişinin evinde buluşacak olan insanların sosyal ve entelektüel bir toplantısı olan salon kültürüne sıklıkla katılmıştır. Salonun evde yer alması kadınların katılımını ve katkı yapabilmesini sağladı. Yine bu dönemde birçok kadın, topluma katılmanın ve katkıda bulunmanın bir yolu olarak yeni edebi biçimlerden yararlandı. Ayrıca birkaç kadın, Aydınlanma’nın yeni teorileri ve kadının toplumdaki ikincil konumuna işaret eden yazılar yayınlamaya başladı. Wollstonecraft, yaşadığı dönemde feminizm kavramı olmadığı için günümüzde proto-feminist olarak nitelendirilir. Böyle nitelendirilmesini

sağlayan eserinde kadınların resmi bir eğitim almaması gerektiğini savunan on sekizinci yüzyıl teorisyenlerinin yazılarına yanıt sunar. Kadın eğitimi, toplumun bir bütün olarak ilerlemesinin ayrılmaz bir yönü olarak ele alır. Ona göre kadınlar çocuk eğitiminde önemli bir konuma sahiplerdi ve dolayısıyla ulusun gücünü artırmada önemliydiler. Wollstonecraft, o dönemde kadınların insan olduğunu ve bu nedenle rasyonel düşünebilme ve resmi bir eğitim alma yeteneğine sahip olduklarını yazdı. Locke'un inançları üzerine inşa edilmiş ve doğal hakların (yaşam ve özgürlük gibi) insanlara Tanrı tarafından verildiğini ve dolayısıyla kadınların da bu haklara sahip olduğunu savundu. Bu görüşleriyle günümüz feminizm tartışmalarının temelini ortaya koydu. Özetle bu çalışmada Aydınlanma'nın kadınların yaşamlarını daha iyiye doğru çok az değiştirdiği ya da hiçbir şey yapmadığı sonucuna varılsa bile, aynı Aydınlanmanın feminist cinsiyet eşitliği iddiaları için hala temel oluşturan entelektüel ve kültürel kaynakları yaratmayı mümkün kıldığına işaret edilmiştir. Yine Aydınlanma kadınları cinsiyetin sınırlayıcı tanımlarından kurtarmaya çalışanlara bir arka plan oluşturmuş ve umut vadetmiştir. Umut var olduğu sürece değişim için bir zemin dolayısıyla her zaman yapılacak bir şeyler de vardır. Çalışma bu değişim umuduyla kaleme alınmıştır.

Kaynaklar

- Alatlı, A. (Ed.). (2010). *Batı'ya Yön Veren Metinler-III*. İlke Eğitim Ve Sağlık Vakfı.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu / Hannah Arendt* (B. S. Şener, Çev.). İletişim Yayınları.
- Benhabib, Ş. (1999). *Modernizm, Evrensellik ve Birey* (M. Küçük, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Berktaş, F. (2016). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. Metis Yayınları.
- yet (K. Ay, Çev.). Kadav Yayıncılık. <https://avys.omu.edu.tr>
- Bock, G. (2004). *Avrupa Tarihinde Kadınlar* (Z. A. Yılmaz, Çev.). Literatür Yayınları.
- Buhr, M., Schroder, W., & Barck, K. (2006). *Aydınlanma Felsefesi* (V. Atayman, Çev.). Yeni Hayat Kütüphanesi.
- Calhoun, B. (2012). *Shaping the Public Sphere: English Coffeehouses and French Salons and the Age of the Enlightenment*. 3, 75-99.

- Cattunar, B. (2014). *Gender Oppression in the Enlightenment Era*. <http://www.hsnsw.asn.au/articles/WomenOfTheEnlightenment.pdf>
- Descartes, R. (2000). *Metot Üzerine Konuşma* (İ. E. Mesut, Çev.). Babil Yayınları.
- Duman, F. (2006). Akilcilik Bağlamında İki Aydınlanma Geleneği: Fransız Aydınlanması Versus İskoç Aydınlanması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(01), 117-151.
- Goodman, D. (1989). Enlightenment Salons: The Convergence of Female and Philosophic Ambitions. *Eighteenth-Century Studies*, 22(3), 329-350.
- Habermas, J. (1997). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü* (M. Sancar & T. Bora, Çev.). İletişim Yayınları.
- Hof, U. I. (1995). *Avrupa'da Aydınlanma* (Ş. Sunar, Çev.). Afa Yayınları.
- Howells, R. (2005). Reading Rousseau's Sexuality. İçinde S. Knott & B. Taylor (Ed.), *Women, gender, and Enlightenment* (ss. 174-188). Palgrave Macmillan. <https://eprints.bbk.ac.uk/id/eprint/322/1/howells1.pdf>
- Köse, E. (2009). Bir keşif olarak modern kadınlık: Tıp, beden ve cinsellik. *Fe Dergi*, 1(2), 69-78.
- Laqueur, T. (2003). *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*. Harvard University Press.
- Lloyd, G. (1996). *Erkek Akıl Batı Felsefesinde "Erkek" ve "Kadın"* (M. Özcan, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Locke, J. (2004). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* (V. Hacıadıroğlu, Çev.). Kabcacı Yayınları.
- Outram, D. (2007). *Aydınlanma* (S. Çalışkan & H. Çalışkan, Çev.). Dost Kitabevi.
- Özbek, S. (2003). *İrkçilik*. Bulut Yayınları.
- Pelizzon, S. M. (2009). *Kadının Konumu Nasıl Değişti Feodalizmden Kapitalizme* (C. Somel & İ. E. Sadi, Çev.). İmge Kitabevi Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2000). *Emile Ya Da Çocuk Eğitimi Üzerine* (M. Baştürk & Y. Kızılçim, Çev.). Babil Yayınları.
- Taylor, B., & Knott, S. (Ed.). (2005). *Women, Gender and Enlightenment*. Palgrave Macmillan UK.
- Taylor, C. (2008). *Benliğin Kaynakları Modern Kimliğin İnşası* (S. A. Baş & B. Baş, Çev.). Küre Yayınları.
- Ural, Ş. (2012). Aydınlanma, Bi'li'm Ve Bi'reyleşme. İçinde Ö. Bozkurt (Ed.), *Aydınlanma Din Demokrasi* (ss. 19-36). Eskiyei Yayınları. <https://fcr.com.tr/aydinlanma-din-demokrasi/>

- Van Damme, S. (2015). *Hakikate Yelken Açmak Aydınlanma Dönemi Felsefesinin Öteki Tarihi* (A. Beyaz, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- West, D. (1998). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş* (A. Cevizci, Çev.). Paradigma Yayınları.
- Wollstonecraft, M. (2012). *Kadın Haklarının Müdafası* (K. Erol, Çev.). Doruk Yayınları.
- Zeitlin, I. M. (2002). Aydınlanma: Felsefi Temeller (M. Tekin, Çev.). *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(13), 229-235.

Öz: Aydınlanma çoğu düşünürün eşitlik, özgürlük ve keyfi gücün kontrolü gibi ideallerle ilgilendikleri bir dönemdir. Bu düşünürler akıl sahibi ve ekonomik açıdan özgür “evrensel” bir insan öznesi yaratmaya çalıştılar. Bu çalışma günümüzde hâkim olan toplumsal cinsiyet rollerinin ve kalıp yargıların köklerini tanımak adına, önemli bir geçiş dönemi olan Aydınlanma’nın cinsiyet anlayışının bir araştırmasını yapmayı amaçlamakta, bu ideallere ulaşp ulaşmadığını sorgulamaktadır. Evrensel bir insan öznesinin kadınları kapsayıp kapsamadığını irdelenmektedir. Çalışmada öncelikle Aydınlanmanın temel kavramsal çerçevesine yer verilmiş, daha sonra dönemin cinsiyetler arasındaki farklılıkları tanımlama çabaları ortaya konulmuştur. Bu çabaların evrensel insanlık doğasını vurgulayan fikirlere uymadığına dikkat çekilmiştir. “Doğa”, “akıl” ve “erdem” gibi kavramlarla ilişkilendirilen dönemin cinsiyet tartışmaları; kadını doğasının zayıflığı, akli melekelerinin noksanlığı ve erdemin taşıyıcısı olarak ele almış ve bu iddialarını bi-limsel açıklamalarla meşrulaştırma çabaları etrafında şekillenmiştir. Bu da Aydınlanma’nın kadınların konumu konusunda başarısız olmasına ve tartışmaların kısır bir döngüde kalmasına sebep olmuştur. Ancak çalışmada yine aynı Aydınlanma’nın kadınları cinsiyetin kısıtlayıcı tanımından kurtarmak için nasıl bir pratik sergilediği ve gücün yeniden şekillendirilmesinde hangi katkıları sunduğu da ortaya konulmuştur. Aydınlanma’nın çelişkilerini fark eden Mary Wollstonecraft aydınlanma ideallerinin kadınları kapsayıp kapsamadığı sorgulamaları ile aydınlanmanın fikirsel olarak feminizme zemin hazırlayan yönünü temsil etmek-tedir. Özetle Aydınlanma’nın kendisini insanlığın ilerlemesinde bir aşama olarak tasavvur etme ve meşrulaştırma yolundaki derin kararsızlıkları-na işaret eden çalışma, onun hak iddialarını uygulanabilir evrensel norm ve ilkelere dayandırıp dayandıramadığını sorgulamakta ve bu noktada başarısız olduğunu iddia etmek-tedir. Ancak aynı zamanda Aydınlanma’nın kadının uyanış sürecindeki ateşleyici rolüne ve günümüz feminizminin bu sürecin tarihsel teza-hürü olduğuna işaret edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aydınlanma, toplumsal cinsiyet, kadın, erdem, salon.

